

УДК 336.732
© 2015

Л.І. КАТАН,
доктор економічних наук

В.В. КОСЮГА,
президент асоціації
“Дніпропетровський банківський союз”

О.В. ДОБРОВОЛЬСЬКА,
кандидат економічних наук
Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет–
Асоціація “Дніпропетровський
банківський союз”, Україна
E-mail: dev-privat@mail.ru

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ
КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ
ЯК ОСОБЛИВОЇ ФОРМИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ

Наведено історичні етапи виникнення кредитної кооперації. Вивчено досвід роботи сільських кредитних кооперативів у різних державах світу, що дозволило зробити певні узагальнення. Найкращі досягнення в цьому напрямі можуть бути впроваджені в Україні, де кредитна кооперація тільки починає відроджуватися. Підтверджено, що однією з найбільш важливих проблем в діяльності кредитної спілки, є залучення та підтримка достатнього обсягу капіталу, забезпечення його послідовного збільшення. Проаналізовано фактори створення кредитних спілок в Україні.

Ключові слова: кредитна спілка, кредитні кооперативи, фінансово-кредитна кооперація, кооперативні банки.

Постановка проблеми. Світовий досвід підтвердив, що кредитні спілки здатні стати саме тим механізмом, за допомогою якого суспільство і держава можуть вирішити багато важливих соціальних та економічних проблем.

Спостерігаючи динамічні процеси на фінансовому ринку, варто звернути увагу на те, що минуло кілька етапів, протягом яких змінювалося правове, організаційно-економічне підґрунтя діяльності кредитних спілок. Але й дотепер чимало питань залишаються нез'ясованими. Зокрема, недостатнє опрацювання теоретичних питань, нормативно-правової бази відносно кредитно-кооперативної системи призводить до ототожнення кредитної спілки з банком, що ускладнює розвиток кредитних спілок як самостійних суб'єктів господарювання.

Принциповим стає визначення місця кредитних спілок серед суб'єктів господарю-

вання, що діють на ринку фінансових послуг, підвищення активізації господарської діяльності з урахуванням інтересів членів кредитних спілок та вдосконалення майнових прав та обов'язків кредитних спілок відповідно до світових стандартів.

Вагомий внесок у розробку питань щодо розвитку діяльності кредитних спілок зробили у своїх працях провідні вітчизняні та закордонні вчені-економісти: І. Витанович [1], В. Гончаренко [3], С. Гелей [2], Б. Дадашева [5], Р. Пастушенко [2], А. Пожар [7], О. Овчиннікова [6] та ін. Вони звертали увагу на організаційно-економічні питання кредитних спілок, історичні аспекти кредитно-кооперативного руху, проводили наукові дослідження щодо порівняльного аналізу кредитно-кооперативних систем інших країн та особливої ролі кредитної спілки на фінансовому ринку.

Метою даного дослідження є виявлення ролі і місця кредитних спілок на ринку фінансових послуг, дослідження та уточнення порядку створення кредитних спілок, аналіз недоліків та виявлення причин неефективності функціонування кредитних спілок.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. За 150 років свого існування кредитна кооперація пройшла важкий шлях еволюції. У кожній державі вона відрізнялася специфічними ознаками та різноманітністю форм. Батьківщиною кооперативного руху вважається Західна Європа. Передумовою виникнення цього руху став економічний та соціальний прогрес у сільському господарстві. У XIX ст. процес виникнення сільських кооперативів, створених населенням, яке проживало в сільській місцевості за власною ініціативою та у своїх інтересах, стимулював потребу в забезпеченні стабільних зв'язків дрібного та середнього селянства з ринком сільськогосподарської продукції. Підвищення товарності сільського господарства та збільшення виробництва продуктів харчування знаходилися у прямій залежності в першу чергу від виробничого кредитування господарств. Збільшенню потреби сільгоспвиробників у кредитах також сприяли:

- збільшення грошової частини оподаткування відносно розміру існуючих раніше натуральних податків;
- необхідність переходу до інтенсивних систем господарювання, від зернового виробництва до тваринництва;
- скорочення доходів від збуту продукції в результаті зниження та відміни митних зборів на ввезення дешевого продовольства з США, Канади, Росії та інших держав [1].

Позичити кошти можна було у багатого сусіда в селі. Але сільські багатії мали незначний капітал та діяли ізольовано від міського фінансового ринку, що збільшувало їх монополізм. Ця обставина сприяла пошуку такої форми кредитної установи, яка б знаходилася поруч із селянином та була порівняно недорогою. Родоначальниками кредитної кооперації в Німеччині були Герман Шульце та Фрідріх Райффайзен.

Ф. Райффайзен розробив та реалізував на практиці ідею організації сільських кредит-

них кооперативів на підставі принципів, які надалі стали основою діяльності Міжнародного кооперативного альянсу. Серед них такі:

- відсутність вступних та пайових внесків;
- спільна необмежена відповідальність за обов'язками кооперативу;
- видача позики тільки членам товариства і тільки на виробничі потреби;
- обмежена кількість позичальників;
- робота членів правління на громадських засадах;
- заборона участі в інших товариствах;
- намагання здешевити позики.

Отже, досвід його роботи виявився дуже успішним і за кілька років поширився на всю Європу, зокрема Росію, Україну, а також США, Японію та інші країни. У подальшому життя вносило свої корективи в принципи організації сільських кредитних кооперативів [2].

Сьогодні в Німеччині діє близько 2,5 тис. кредитних кооперативів з більш ніж 14,5 млн членів та 30 млн клієнтів. В Україні вони не набули масового поширення. Зі 600 зареєстрованих кредитних спілок працюють 375, з яких лише 121 входить до Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) [3].

Вивчення досвіду роботи сільських кредитних кооперативів у різних державах світу дозволяє зробити певні узагальнення. Найкращі досягнення можуть бути впроваджені в Україні, де кредитна кооперація тільки починає відроджуватися. Наведемо окремі моменти цього досвіду.

1. Кредитні кооперативи створювалися в той час, коли для цього існувала потреба в дрібному кредиті.

2. Перевага кооперативів полягає в їх спроможності зменшувати витрати кредиторів та позичальників, а також неплатежі за боргами кооперативу.

3. Виникнення кредитних кооперативів, в основному за ініціативи самих селян, супроводжувалося прийняттям відповідних законодавчих актів, які сприяли їх розвитку та поступовому скороченню державної підтримки.

4. У країнах, де сільські кредитні кооперативи займалися виключно кредитуванням, ігноруючи інші потреби обслуговування селян, вони швидко втрачали можливість вести бізнес самостійно.

5. Еволюція кредитної кооперації у світі починалася зі створення первинних сільських кредитних кооперативів. Збільшення їх зумовило формування регіональних кредитних організацій, які обслуговували фінансові потреби кооперативів.

6. Кредитні кооперативи спочатку утворювалися як сільські, однак згодом обслуговували підприємства та інші сектори економіки [6].

Сьогодні підприємства споживчої кооперації повинні проводити роботу зі створення кредитних спілок. Їх діяльність дозволить забезпечити кредитування особистих підсобних господарств, що у свою чергу поліпшить умови їх становлення та розвитку, сприятиме збільшенню обсягів виробництва продукції.

Фінансово-кредитна кооперація – найбільш поширена форма кооперації у світі. Кооперативні банки, ощадно-позичкові та кредитні кооперативи і товариства, кредитні спілки та інші кооперативні фінансово-кредитні установи не тільки набули широкого розвитку у світовому господарстві, а й займають важливе місце у фінансово-кредитних системах багатьох країн світу. Водночас в Україні необхідно прийняти нові нормативні документи, які б регламентували діяльність кредитних спілок. Ці документи мають бути узгодженими між собою та з чинним законодавством.

Однією з причин фінансової кризи в більшості підприємств системи споживчої кооперації поряд з факторами об'єктивного характеру є й недостатність власних оборотних коштів, неефективне використання основних, оборотних і трудових ресурсів, прибутку [7].

Без кредитної кооперації процес становлення та розвитку кооперації у багатьох країнах був би не тільки надзвичайно складним, а часто й неможливим. Тому слід розвивати кредитну кооперацію, яка здатна сконцентрувати значні внутрішні фінансові ресурси держави і спрямувати їх на розвиток системи споживчої кооперації і, що найголовніше, її соціальної бази – дрібних виробників та споживачів. Крім того, ідея фінансово-кредитної кооперації надзвичайно проста і зрозуміла для пересічних громадян.

Перші відомості про утворення кооперативів з метою взаємного кредитування з'явилися у 50-х роках XIX ст. Саме тоді,

внаслідок прискореного промислового розвитку, проблеми нестачі коштів виникали не тільки в підприємств, а й у певних груп приватних осіб. Переважно це були громади, об'єднані виробничими, професійними чи соціальними інтересами, які не мали змоги взяти кредити в банках [8].

На нашу думку, напрям споживчого кредитування впливає не тільки на соціальний захист населення, покращення його добробуту, а й на макроекономіку, зокрема на зростання купівельної спроможності населення (активізація торгівлі, збільшення виробництва).

Переваги кредитного кооперативу:

- позичальники можуть отримати кредити за меншими відсотковими ставками, а вкладники – більший відсоток за своїми заощадженнями;
- кредитний кооператив знаходиться безпосередньо на місці функціонування підприємства;
- можливість розпоряджатися невеликими вкладами та кредитами;
- підвищення матеріальної зацікавленості членів кооперативу в результатах своєї праці;
- підвищення соціального становища вкладників.

Однією з найбільш важливих проблем у сучасній кредитній справі, зокрема в діяльності кредитної спілки, є залучення та підтримка достатнього обсягу капіталу, забезпечення його послідовного збільшення.

Крім того, в Україні кредитна спілка визнана не кооперативом, як в інших країнах, а громадською організацією, що створює певні проблеми при відродженні цієї форми кредитної кооперації. Фахівці Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” провели аналіз факторів створення кредитних спілок в Україні, результати їх досліджень наведені в таблиці [5].

Кредитна спілка – це добровільне об'єднання на основі членства фізичних та юридичних осіб, які проживають та (або) здійснюють діяльність для спільного накопичення коштів і надання позик один одному на засадах взаємодопомоги.

Мета кредитної спілки – за допомогою надання доступних кредитів забезпечити

умови для ефективної діяльності господарств, які належать її членам, а також послуг із зберігання особистих заощаджень членів кооперативу. У зв'язку з тим, що діяльність кредитного кооперативу має споживчий характер, кредити надаються тільки членам кооперативу.

Кредитний кооператив не може надавати послуги фізичним та юридичним особам, які не беруть участі в кооперативі, що обов'язково фіксується в його статуті.

Кредитна спілка утворюється та здійснює свою діяльність на основі таких принципів кооперативного руху:

- добровільність вступу до кооперативу та свобода виходу з нього;
- утворення спілки за територіальною ознакою;
- відкритий прийом нових членів, які мають інтереси, що відповідають меті та завданням кооперативу;
- самостійність та самокерованість;
- право участі членів у будь-яких видах діяльності, у тому числі в управлінні кооперативом;
- виборність та періодична заміна складу керівних органів, їх підзвітність членам кредитної спілки;
- недопущення збагачення одного члена за рахунок інших, справедливий розподіл доходу між членами пропорційно участі кожного з них у діяльності кредитної спілки;
- обмеження нарахувань на пайовий капітал у випадку розподілу отриманих доходів відповідно до розміру пайових накопичень;
- доступність для членів кооперативу інформації про його діяльність;
- надання послуг переважно членам кооперативу;

перативу;

- мінімізація вартості послуг, що надаються членам спілки [4].

Кредитна спілка здійснює свою діяльність на підставі об'єднання пайових внесків членів. Пайовий внесок є часткою пайовика в пайовому капіталі.

Вчений М. Савлук визначає кредитні спілки як підвид інвестиційних небанківських фінансових інститутів, а у класифікації західних економістів кредитні спілки належать до групи депозитних фінансових посередників.

Так, нині понад 60 млн громадян США є членами кредитних спілок; у Канаді створено масштабну систему; половина населення Ірландії є членами кредитних спілок (хоча ця ідея було привнесено в країну лише на початку 50-х років минулого століття). Вражають динамікою розвитку польські кредитні спілки. На сьогодні сумарні активи 140 польських кредитних спілок складають 445 млн дол. США. Понад 500 тисяч громадян Польщі стали членами кредитних спілок за 10 років.

Ряд вітчизняних і зарубіжних економістів (А. Оленчик, М. Зарицька, Я. Коваль, Ю. Олійник, Д. Плахотна) переконані, що саме кредитні союзи, як єдині фінансово-кредитні установи, які залишаються "на плаву" в умовах кризи, допоможуть країні вийти з неї. Для цього необхідно вдосконалити нормативно-правову базу діяльності кредитних спілок, розширити коло клієнтів, збільшити їхній капітал і т. д.

До прийняття Закону України "Про кредитні спілки" ці установи мали юридичний

Аналіз факторів створення кредитних спілок в Україні [5]

Можливості	Загрози
Кредитні спілки мають статус неприбуткових організацій	Можливість втрати неприбуткового статусу
Ідея сприйнята українським суспільством і буде поширюватися	Залежність погашення кредиту від факторів, на які не впливає менеджер, наприклад втрата здоров'я або звільнення з роботи
Створена Національна асоціація кредитних спілок України	Необхідність узгодження чинного законодавства
Зарубіжні проекти можуть реально підтримати розвиток руху кредитних спілок	Необхідність підтримки держави
Оздоровлення фінансового стану підприємств, покращення добробуту членів кредитної спілки	Слабка ринкова позиція

статус громадської організації, головною метою якої був “фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування”. У податковому законодавстві спілки були віднесені до неприбуткових організацій.

Такий, не досить чітко визначений, статус призводив до виникнення багатьох запитань стосовно економіко-правової природи спілок та створював певні проблеми в їх роботі. Прийнятий Закон надав кредитним спілкам нового, принципово іншого юридичного статусу неприбуткової організації, “заснованої фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об’єднаних грошових внесків членів кредитної спілки”, і при цьому затвердив, що “кредитна спілка є фінансовою установою”. Це дозволило більш чітко визначити юридичний статус кредитних спілок, однак

питання неприбуткової соціально-економічної природи цих організацій залишилося недостатньо розкритим. Законом кредитні спілки були перетворені із “громадської організації” у “фінансову установу”. Незрозумілим при цьому є значення виразу “заснованої на кооперативних засадах”. А саме він і є тією найголовнішою ознакою, що відрізняє кредитні спілки від інших суб’єктів фінансового ринку, і стверджує їх неприбуткову природу. На жаль, у чинному українському законодавстві такого поняття, як “кооперативні засади”, не існує, а в Законі “Про кредитні спілки” кооперативні засади прописані недостатньо. Тому із прийняттям цього Закону стало можливим трактувати кредитні спілки лише як фінансові установи і не звертати увагу на суспільну й громадську складові їх діяльності та на соціальну місію. А звідси з часом може виникнути питання доцільності віднесення кредитних спілок до неприбуткових організацій.

Висновки

1. Кредитна спілка – це некомерційна організація, а її діяльність не спрямована на отримання прибутку. Її дохід – відсоток від позики, одна частина якого використовується на поточні потреби кооперації, формування резервного та іншого капіталу, друга частина – для нарахування відсотків на пайовий капітал.
2. Членами кредитної спілки є не тільки вкладники, а й кредитори, які також контролюють використання коштів кооперації та в повному обсязі відповідають за його діяльність. Отже, члени кооперації несуть солідарну відповідальність за його фінансові ризики, спільно вирішують, кому надавати кредити, в якому обсязі та яким чином можна використовувати тимчасово вільні кошти. У цьому головна відмінність кредитної спілки від комерційного банку.

люють використання коштів кооперації та в повному обсязі відповідають за його діяльність. Отже, члени кооперації несуть солідарну відповідальність за його фінансові ризики, спільно вирішують, кому надавати кредити, в якому обсязі та яким чином можна використовувати тимчасово вільні кошти. У цьому головна відмінність кредитної спілки від комерційного банку.

Бібліографія

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк: Тов-во української кооперації, 1964. – 624 с.
2. Гелей С.Д. Теорія та історія кооперації: підручник / С.Д. Гелей, Р.Я. Пастушенко. – К.: Знання, 2006. – 513 с.
3. Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи / В.В. Гончаренко // Финансовые услуги. – 2002. – № 1–2. – С. 13–19.
4. Гончаренко В.В. Неприбуткова природа кооперативних форм господарювання / В.В. Гончаренко // Регіональні перспективи. – 1999. – № 4. – С. 7–10.
5. Дадашев Б.А. Кредитні спілки в Україні: [навч. посіб. для студ.] / Б.А. Дадашев, О.І. Гриценко; ДВНЗ “Укр. акад. банк. справи Нац. банку України”. – К.: Центр навч. літ-ри, 2010. – 196 с.
6. Кредитна кооперація: [навч.-практ. посібник] / [Овчиннікова О.Є., Клименко С.М., Скворцов П.І., Євдокімова І.Є., Гавриленко Ю.М., Хлупало М.Я., Сорокіна Г.П., Терещенко О.І., Гриб В.К.]. – К.: Донецьк, 2002. – 330 с.
7. Пожар А. Формування сервісної інфраструктури системи кредитної кооперації України на регіональному рівні: [Кредитні спілки] / А. Пожар // Світ фінансів. – 2007. – Жовтень (№3). – С. 163–172.
8. Розвиток кредитних спілок і кооперативів у Канаді: українсько-канадський досвід // Вісник кредитної кооперації. Аналітично-інформаційний додаток. – 2008. – Червень–серпень (№ 4). – С. 64–70.

Рецензент – доктор економічних наук, професор **І.І. Вініченко**